https://doi.org/10.53656/for23.303enan

ЕНАНТИОСЕМИЯ – СИСТЕМАТИЗИРАНЕ И ВИДОВЕ В СРАВНИТЕЛЕН ПЛАН

Д-р Магдалена Николова-Цанева
Университет по хранителни технологии

Резюме. Статията разглежда феномена енантиосемия в лингвистиката – същността, появата и принадлежността му към някоя от следните групи: полисемия, омонимия или антонимия. Темата за енантиосемията е в полезрението на лингвистите повече от век и половина. В началото се е считало, че този феномен може да се наблюдава само в славянските езици, защото първите данни за явлението са на руски, чешки и български език. Понастоящем примери за енантиосемия са ексцерпирани на френски, немски, английски и други неславянски езици. Статията е опит да се класифицират различните подходи на изследване и да се опише нов вид енантиосемия в сравнителен план, който е наречен афиксална енантиосемия. В съответствие с даден контекст афиксалната енантиосемия изяснява семантиката на афикса, който е част от лексема.

Ключови думи: енантиосемия; антонимия; полисемия; афиксална енантиосемия

Темата за думи, изразяващи енантиосемия, или семантична противоположност, са обект на изучаване от учените още от древността. Първи с подобен вид теми се занимават философите Хегел (1929), Платон (1937), Бейкън (1937), Кант (Kant 1964), Аристотел (Aristotle 1961 – 1966) и др. Те разглеждат отрицанието и неговите прояви в езика на различни равнища.

В езикознанието думите, означаващи енантиосемия, са познати още като *контроними* (или *контраними*), *селф-антоними, автоантоними, антагонимии.* Този езиков феномен започва да се разглежда доста широко от лингвистите преди около 150 години, като сред първите изследвания са разглеждани примери предимно от славянските езици. През последните 15 години има засилен интерес към ексцерпирането, описанието и изследването на примери в различните езици. Има изследвания – Шмелев (Shmelev 2012), Стаменов (Stamenov 2013), Клегер (Klegr 2013), Огнева (Ogneva 2016), които разглеждат *енантиосемията* в диахронен, синхронен, интерлингвистичен, когнитивен, концептуален, психологически план и т.н.

Цели на изследването

Целта на настоящото изследване е да систематизира множеството подходи за разглеждане на явлението енантиосемия от езиковедите в различните езици. Като към направената типологизация бихме искали да прибавим и още един вид, а именно – енантиосемия при употребата на различни афикси. Примерите, илюстриращи енантиосемия, са интересни за изследване и от гледна точка на обучението по английски език като чужд език. Ако не се има предвид и противоположните значения на думите енантиосеми, това би породило затруднения и объркване при боравенето с езика както при разговор, така и при извършване на писмени или устни преводи както от български на английски, така и от английски на български език.

В езикознанието въпросът за енантиосемията е доста спорен и има множество научни изследвания, опитващи се да определят това явление към едно или друго вече езиково обосновано такова. В българския език същността на енантиосемията е разгледана от Т. Балкански (Balkanski 1979). Той представя изследванията на Шерцъл (1884) и Абел (Abel 1885), Скиба (Skiba 1958) и Новиков (Novikov 1973). Явлението е разглеждано от различните лингвисти като принадлежащо към различни групи. Скиба го разглежда като вид полисемия, а Новиков – като вътрешнословна антонимия. От друга страна, Н.М. Шанский (Shanskij 1972) описва енантиосемията като особен вид омонимия. Шерцъл твърди, че „…корените на древните езици са могли да изразяват известно понятие само в общи черти, в неопределен вид, както напр. в детския език“. Езиковедът привежда множество примери от латински и руски език, като заключава, че: „енантиосемията в повечето случаи трябва да се смята за явление не със случайна, а логическа природа, при което от общото значение на старинната дума в напълно определен контекст са се развили две противоположни по своя характер значения“ (Balkanski 1979, p. 112).

Възниква въпросът дали думите, проявяващи енантиосемия, в същността си са били отрицателни, а впоследствие са придобили положително значение, или обратното. И дали явлението се развива като израз на противоположни значения в една дума – полисемия, или е в резултат на омонимия.

Балкански определя като *вътрешнословна енантиосемия* думите, „които не са успели да заживеят като омоними, получени по семантичен път от разпадането на полисемията“ (Balkanski 1979, p. 114), а като *междусловна енантиосемия* – думите „...при които в опозиция се срещат две думи, получени от разпада на полисемията поради изчезване на междинното семантично звено или получени посредством морфологичния начин на словообразуване“ (Balkanski 1979, p. 114).

Балкански обобщава, че явлението енантиосемия стои на границата на лексикалните явления полисемия, омонимия, антонимия и синонимия, като то е преходът и връзката между тях.

Значението на енантиосемите може да бъде разглеждано само в определен контекст, което важи и за полисемията: „Многозначни думи. Това са думи, които имат две или повече значения…. Отделното значение на думата се нарича *сема*. … Многозначността не е проблем при разбирането, защото в контекста става ясно кое от значенията е използвано. … Многозначността се поражда в контекста и се коригира чрез контекста“ (Petrova 2009, p. 71).

Ст. Петрова разглежда различните антоними, като ги дели на речникови и контекстови.

„При речниковите поляризацията е заложена в основното им значение и те се схващат като антоними извън контекста. Контекстовите антоними се проявяват като думи с противоположно значение само в дадена употреба“ (Petrova 2009, p. 76).

Според Лайънз (Lyons 2001, pp. 460 – 470) антонимията е специфична част от по-голямо системно явление на равнището на лексикалната семантика, което той нарича „противоположност“. Е. Пернишка разглежда проявите на енантиосемия при категориите от съществителни имена.

Феноменът *енантиосемия* се разглежда и в изследването на Максим Стаменов *Енантиосемията като феномен на езика* (Stamenov 2013), където авторът описва някои изследвания на явлението енантиосемия в общолингвистичен план и го илюстрира с няколко примера от българския език.

Шмелев описва енантиосемията като „феномен, зависещ от основни принципи на познавателната способност и комуникацията“ (Shmelev 2012, p. 837). През 2012 г. той включва различни видове енантиосемия в изследването си *Cognitive and communicative sources of enantiosemy*. В резултат на изследването са описани няколко начина за получаване примери на енантиосемия: поляризация на значението на глагола; употреба на ирония; конвенционализация на дума с оценъчно значение; използване на обиден термин с противоположно значение; думи, произлизащи от един корен, но в различните езици придобили противоположно значение. Друг вид енантиосемия са примерите за темпорална метонимия и метафора, които описва Шмелев.

През 2013 г. Алис Клегер описва начините за образуване на енантиосемията, като включва и типологизация в изследването си на няколко вида енантиосемия: думи, получени от съществителни имена в резултат на конверсия от типа: *to dust, to skin*; колокативни енантиосеми – *pole – north pole – south pole; to drink – to doctor a drink/to doctor a play*, иронична енантиосемия – *great, hopeful*; антииронични енантиосеми – *bad* (*He's a bad man and deserves tobe punished. – (*US *slang) He's a bad man on drums*; евфемистични примери за енатиосемия – *fair-trade* – Trade carried on *legally / dealing in contraband goods*; конверсивни енантиосеми: *to get — We got a kettle from herlast year. She always gets us practical presents*; *learn* е също такъв глагол, който може да значи ставам по-добър, но и уча някого на нещо[1] (Klegr 2013). Клегер описва *fast* като

част от групата на несистемните енантиосеми. В единия случай е използван като прилагателно със семантика бърз, движещ се бързо, а в другия – със семантика застопорен на едно място.

Огнева отбелязва в своя труд *On history of enantiosemy and its types*, че съществуват различни подходи и видове енантиосемия. В гореспоменатия труд Огнева разделя енантиосемията в езика на няколко вида: граматическа – включваща разликата в преходността на глаголите и получените причастия от тях; фразелогична, където вътрешната форма се противопоставя на значението; синхронна енантиосемия, включваща интралингвистични примери, при които примерите са в рамките на един език, но семантиката на думите е противоположна; синхронна междуезикова енантиосемия – съществуването на противоположни значения в етимологично идентични думи в различни езици, които принадлежат на една група. Освен изброените видове Огнева включва още един вид енантиосемия – диахронна, която може да бъде както във вътрешноезиков план, така и да се наблюдава при различните езици. Примерите, които са използвани за илюстриране на енантиосемия в изследването ѝ, са от френски, немски, английски, руски, чешки и полски език (Ogneva 2016).

При обучението по английски език като чужд език и при изготвяне на различни преводи от и на английски или български език вариациите в значението на примерите за енантиосемия биха изменили изцяло семантиката на дадената дума, ако е взето под внимание само едното значение. Костадинова отбелязва: „Най-обикновеният начин за машинен превод е замяната на думи от един език с еквивалентните им на друг език, без да се поправя словоредът или без да се съблюдава различното значение, което придобиват думите, когато са в комбинация една с друга“[2] (Kostadinova 2017, p. 22). Предвид противоположното значение на думите, представляващи явлението енантиосемия, при подобен вид превод може да се получи тотално объркване в значението, защото не е взет под внимание контекстът на изказването. Веселинов и Йорданова отбелязват, че „в комуникационния процес се формулират и изказват интенции, които трябва да бъдат уловени и адекватно декодирани, като сред възможните им интерпретации се избере тази, която е контекстуално мотивирана и доближаваща се до замисъла на говорещия“ (Veselinov, Yordanova 2019, p. 94).

Освен изредените видове енантиосемия и видовете енантиосемия според частите на речта, от които произлизат, установихме, че съществува и афиксална енантиосемия. Предвид това, че употребата на даден афикс може да промени значението на думата, и същата да се използва в ситуации, в които думата има и противоположно значение, считаме за естествено да присъединим този вид енантиосемия към гореспоменатите видове.

При образуването на антонимни двойки при глагола в българския език се наблюдават префикси, означаващи противоположност или противопоставе-

ност: *раз-, недо-, от-, из-, пре-, обез-* и др. Част от тях представляват антонимни двойки или както М. Лакова ги описва, „глаголи с взаимно обратни по значение представки към един и същ глагол: *за-/раз-, за-/от-/раз-, пре-/недо-, о-/обез-, на-/раз-*“ (Lakova 1999, p. 58). Двойката *о-/обез-* също изразява антонимни отношения на думите, в които са включени дадените префикси, и е пример за биафиксална негация. Префикс *о-* има доста значения в българския език, като някои от тях са диаметрално противоположни: В състава на глаголи със значение:

1. действието се извършва в достатъчна степен, докрай: *опера, одера, опека* и др.;

2. действието приписва на обект някакъв признак: *оприличавам, отъждествявам, обожествявам* и др.;

3. действието показва придобиване на признак от субекта: *оплешивявам, остарявам, одрипавявам* и др.;

4. действието се разпространява върху цялата повърхност, от всички страни на предмета: *обеля, ощавя, олющя* и др.;

5. действието се извършва около предмета: *окопавам, олепвам* и др.;

6. действието е свързано с раждането на малки: *окуча се, окотя се, отеля се* и др.;

7. действието води до снабдяване на обекта (или субекта) с нещо: *осоля, озахаря,* и др.“ (www.onlinerechnik.com).

Префикс *-о* има доста употреби и значения, от които ще се спрем на две, изразяващи енантиосемия. Първото от тях означава: „действието се разпространява върху цялата повърхност, от всички страни на предмета“ (*обеля, ощавя, олющя* и др.) Противоположното му значение е: действието води до снабдяване на обекта (или субекта) с нещо (*озахаря, окореня, окосмя* и др.) Двете значения на префикс *о-* са противоположни. Докато едното означава *премахване на нещо по цялата повърхност на предмета*, то другото е точно обратното – *снабдяване на обекта/субекта с нещо*. На английски език глаголът обеля се превежда като *to peel off*, щавя, ощавя – *to tan*; люща – олющя – *to peel/skin*; озахаря – to *saccharify*, *to sugar*, окореня – *to take root*, окосмя – *to get hair*. Глаголите от първата група на английски език се превеждат предимно с единична лексема, представляваща действието. Само при обелвам има и *off*, което илюстрира премахване на нещо. При втората група глаголи и на английски език е запазено значението на *снабдяване на обекта/субекта с нещо* чрез употребата на глаголи като *get* и *take*.

На английски език префикс, който изразява енантиосемни отношения, е префикс *over-*. Префикс *over-*, чиято семантика значи *прекален, прекомерен*, може да се прибавя към глаголи, причастия и по-рядко към съществителни имена. Анализът показва, че в повечето случаи префиксът *over-* със споменатото значение съответства на българския префикс *пре-*. Повече от половината

от изследваните лексеми се превеждат с префикс *пре-: overboil – преварявам, overbrim – препълвам, overbuild – презастроявам,* и др.

Разглеждайки префикс *over-* и начините му за превод на български език, се установява, че в изолирани случаи *over-* може да се преведе с представките *не-/недо-*, напр.: *overlook – недоглеждам, overpowering – непреодолим* и др., въпреки че семантично префиксът е свързан с изразяване на противоположно значение

При няколко примера на английското *over-* съответства българската представка *под-*, напр.: *oversew – подшивам, overstitch – подръбвам, подшивам,* като префиксите, сами по себе си, са в антонимни отношения.

Заключение

В заключение можем да отбележим, че от направения анализ на различните начини за класификация стигаме до извода, че енантиосемията е все почесто наблюдавано явление не само в славянските езици, както се е смятало преди, но и в други езици – френски, немски, английски и др. Разнопосочни са начините на разглеждане на това явление в днешно време – синхронни, диахронни, според частите на речта, вътрешноезикови, междуезикови, когнитивни, граматични, психологически и др. Тук прибавяме и още един вид – енантиосемия на афиксите, чрез който се получават противоположни значения на думата в зависимост от семантиката на използвания афикс и конкретния контекст. Според нас това не са единични случаи, тъй като подобно явление е описано при префикси както на български, така и на английски език в настоящото изследване и би могло да се работи в тази насока и при останалите езици, при които се наблюдава енантиосемия на лексикално равнище, породена на енантиосемни отношения при самите афикси.

БЕЛЕЖКИ

1. Примерите са по Клегер
2. Преводът е мой.
3. www.t-rechnik.info.
4. Longman dictionary of contemporary English. 2002.

ЛИТЕРАТУРА

ABEL, C., 1885. *Uber die Gegensinn der Urworte, Sprachwissenschaftliche Abhadlungen*. Leipzig.

ARISTOTLE, 1961 – 1966. *Aristotle. Works. Including Categories, De Interpretatione. Prior and Posterior Analytics*. London: Oxford University Press.

АВРАМОВА, Ц., 2003. *Словообразувателни тенденции при съществителните имена в българския и чешкия език в края на XX век.* София: Херон Прес. ISBN:954-580-143-3.

BACON, F., 1937. *Essays, Advancement of learning, New Atlantis and other pieces*. New York: Doubleday, Doran and Company.

БАЛКАНСКИ, Т., 1979. Явлението енантиосемия в съвременния български език – *Български език*, № 2, с. 111 – 119.

BOHMEROVA, A., 1997. Enantiosemy as a Lexical and Semantic Phenomenon in English. – In: *Philologica XLVI. Zborník Filozofickej fakulty Univerzity Komenskeho,* pp. 11 – 22. Bratislava: Univerzita Komenskeho.

VESELINOV, D.; YORDANOVA, M., 2019. Comparative compatibility. *Orbis linguarum*, vol. 17, vol. 17, no 2, pp. 93 – 99. DOI:10.37708/ezs.swu.v17.i2.10. 10, pp. 93 – 99.

KANT, I., 1964. Critique of Pure Reason. London: Macmillan.

KLEGR, A., 2013. The limits of polysemy: enantiosemy. *Linguistica pragensa* vol. 2, pp. 7 – 23.

KOSTADINOVA, D., 2017. *Bulgarian interferences in English Texts for specific purposes* [Monograph]. Blagoevgrad: South West University Publishing House.

ЛАКОВА, М., 1999. Някои извънморфологични особености на българските глаголи. *Български език*, кн. 4 – 5, с. 54 – 74.

LYONS, J., 2001. *Semantics*. London: Cambridge.

НОВИКОВ, Л., 1973. *Антонимия в русском языке (Семантический анализ противоположности в лексике).* Москва.

ОГНЕВА, С., 2016. К вопросу об истории и рассмотрения еннатиосемии и ее тинах. *Russian linguistic bulletin*, vol. 3, no 7, pp. 102 – 106.

ПЕТРОВА, С., 2009. *Българска граматика*. *Основни правила*. София.

СКИБА, Ю., 1958. К вопросу о так называемой антонимической омонимии в славянских языках. *Науков и записки, Чернишовицкий у-т*, т. 31, Вып. 7, с. 165 – 168.

STAMENOV, M., 2013. Enantiosemy as a Phenomenon of Language (in Bulgarian). In: *Slavjanskite ezici otblizo*, pp. 157 – 165. Sofia.

SHMELEV, A., 2012. *Proceedings of the 10th World Congress of the International Association for Semiotic Studies (IASS/AIS)*, pp. 837 – 844. Universidade da Coruña (España/Spain). ISBN: 978-84-9749-522-6.

ШАНСКИЙ, Н., 1972. *Лексикология современного рускоro языка*. Москва.

REFERENCES

ABEL, C., 1885. *Uber die Gegensinn der Urworte, Sprachwissenschaftliche Abhadlungen*. Leipzig.

ARISTOTLE, 1961 – 1966. *Aristotle. Works. Including Categories, De Interpretatione. Prior and Posterior Analytics*. London: Oxford University Press.

AVRAMOVA, C., 2003. *Slovoobrazuvatelni tendencij pri sashtestvitelnite imena v balagarskiq I cheshkiq ezik v kraq na XX vek.* Sofia: Heron Press. ISBN:954-580-143-3. [in Bulgarian].

BACON, F., 1937. *Essays, Advancement of learning, New Atlantis and other pieces*. New York: Doubleday, Doran and Company.

BALKANSKI, T., 1979. Iavlenieto enantiosemiq v savremenniq balgarski ezik. *Balgarski ezik – Bulgarian language*, no 2, pp. 111 – 119.

BOHMEROVA, A., 1997. Enantiosemy as a Lexical and Semantic Phenomenon in English. – In: *Philologica XLVI. Zborník Filozofickej fakulty Univerzity Komenskeho,* pp. 11 – 22. Bratislava: Univerzita Komenskeho.

KANT, I., 1964. Critique of Pure Reason. London: Macmillan.

KLEGR, A., 2013. The limits of polysemy: enantiosemy. *Linguistica pragensa* vol. 2, pp. 7 – 23.

KOSTADINOVA, D., 2017. *Bulgarian interferences in English Texts for specific purposes* [Monograph]. Blagoevgrad: South West University Publishing House.

LAKOVA, M., 1999. Niakoj izvanmorfologichni osobenosti na balagrskite glagoli. *Balgarski ezik – Bulgarian language*, no 4 – 5, pp. 54 – 74.

LYONS, J., 2001. *Semantics*. London: Cambridge.

NOVIKOV, L., 1973. *Antonimiq v russkom qzaike (Semanticheskij analiz protivopolojnosti v leksike).* Moscow.

OGNEVA, S., 2016. K vaprosu obb istorij I rasmotreniq enantiosemij i ee tipah. *Russian linguistic bulletin* vol. 3, no 7, pp. 102 – 106.

PETROVA, S., 2009. *Balgarska Gramatika. Osnovni pravila.* Sofia.

SKIBA, J., 1958. K voprosu o tak nazaivaemoj antinomicheskoj omonimij v slavqnskih, qzyikah. *Naukov I zapiski [Chernishovitskiju universitet]*, Vol 31, no 7, pp. 165 – 168.

SHANSKIJ, N., 1972. *Leksikologia sovremennogo ruskogo yzaika*. Moscow.

STAMENOV, M., 2013. Enantiosemy as a Phenomenon of Language (in Bulgarian). In: *Slavjanskite ezici otblizo*, pp. 157 – 165. Sofia.

SHMELEV, A., 2012. *Proceedings of the 10th World Congress of the International Association for Semiotic Studies (IASS/AIS)*, pp. 837 – 844. Universidade da Coruña (España / Spain). ISBN: 978-84-9749-522-6.

VESELINOV, D.; YORDANOVA, M., 2019. Comparative compatibility. *Orbis linguarum*, vol. 17, i2. 10, pp. 93 – 99.

ENANTIOSEMY – CLASSIFICATION AND CATEGORIES IN A CONTRASTIVE ASPECT

Abstract. The paper discusses the phenomenon of enantiosemy in linguistics – its nature, appearance and belonging to one of the following groups: polysemy, homonymy or antonymy. The enantiosemy theme has been in the scope of linguists for more than century and a half. At the beginning it was believed that this phenomenon could be examined only in Slavic languages, because some of the first findings for it were in Russian, Chech and Bulgarian. Nowadays enantiosemy examples are excerpted in French, German, English and other non – Slavic languages. It is an attempt to classify different research approaches and to describe a new type of enantiosemy, from a contrastive perspective, which in this paper is called affixal enantiosemy. In accordance with a certain context, the affixal enantiosemy clarifies the semantics of the affix which is part of a lexeme.

Keywords: enantiosemy; antonymy; polysemy; affixal enantiosemy

✉ **Dr. Magdalena Nikolova-Tsaneva, Senior Lecturer**
ORCID iD: 0009-0001-9885-3567
University of Food Technologies
Plovdiv, Bulgaria
E-mail: magi_n@abv.bg